

«Οι σκοποί της ποινής: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα»

ΒΑΣΙΛΗΣ Χ. ΚΑΡΥΔΗΣ

«ΑΝ ΣΤΗΝ κοινωνική ζωή η ποινή αντιμετωπιζόταν αποκλειστικά από την πλευρά του σκοπού της, η ίδια η εκτέλεση της ποινής και ιδιαίτερα τα αποτελέσματά της θα έπρεπε να προκαλούν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Κανείς, εντούτοις, δεν θα μπορούσε να αρνηθεί πως το κέντρο βαρύτητας της ποινικής δίκης βρίσκεται κατά το μεγαλύτερο μέρος μέσα στην αίθουσα συνεδριάσεως και ιδιαίτερα τη στιγμή που απαγγέλλεται η απόφαση... Τα προβλήματα της σωφρονιστικής μεταρρύθμισης αφορούν μόνο έναν μικρό κύκλο ειδικών. Αντίθετα, το πρόβλημα που βρίσκεται στο κέντρο της προσοχής του κοινού είναι αν η δικαστική απόφαση ανταποκρίνεται στη βαρύτητα του εγκλήματος... Εξάλλου η αστική δικαιοσύνη φροντίζει με επιμέλεια ώστε να κλείσει η σύμβαση με τον ένοχο με όλους τους κανόνες της τέχνης, δηλαδή ο καθένας να μπορέσει να πεισθεί και να ελέγξει ότι η πληρωμή καθορίστηκε αδέκαστα (δημοσιότητα της νομικής διαδικασίας), ότι ο εγκληματίας μπόρεσε να διαπραγματευθεί ελεύθερα την ελευθερία του (συζητητικό σύστημα) και ότι χρησιμοποίησε τις υπηρεσίες ενός τεχνικού (δικαίωμα συνήγορου) κ.λπ. Με μια λέξη, οι σχέσεις του κράτους και του κατηγορουμένου βρίσκονται απολύτως μέσα στο πλαίσιο μιας καθαρά εμπορικής υπόθεσης».¹

Υπέκυψα στον πειρασμό να μεταφέρω αυτό το εκτεταμένο απόσπασμα γιατί τα τελευταία χρόνια υπήρξαμε μάρτυρες πολύκροτων ποινικών υποθέσεων τις οποίες χαρακτηρίζει απόλυτα η ανταποδοτική ψυχολογία και η αναπόδραστη θεατρικότητα που αποδίδει στην ποινική διαδικασία ο Σοβιετικός θεωρητικός, ο οποίος διατύπωσε αυτές τις οξυδερκείς παρατηρήσεις πριν από 66 χρόνια.

Αναφέρω ενδεικτικά: Νάσιουτζικ, Κολιτσοπούλου, Παπαδόπουλος και «εταιρεία δολοφόνων». Γκιωνάκης, Μελίστας. Το εθνικό ακροατήριο που παρακολουθούσε τις διαδικασίες κατάρτισης των «συμβάσεων» σ' αυτές τις υποθέσεις διαχάστηκε εναειλημμένα για διαφορετικούς κάθε φορά λόγους.² Κεντρικό όμως σημείο αναφοράς της κοινής γνώμης σε σχέση με όλες αυτές τις δίκες υπήρξε ο ακριβής ή μη καθορισμός από το δικαστήριο της ισοτιμίας μεταξύ της πράξης (και του βαθμού ενοχής) και της επιβαλλόμενης ποινής, η δίκαιη ή μη «πληρωμή» του κατηγορουμένου.

Η κοινή γνώμη εξαντλεί συνήθως το ενδιαφέρον της για τους σκοπούς της ποινής όταν αποσυρθούν οι προβολείς της δημοσιότητας από τους πρωταγωνιστές του δράματος. Δεν παύει όμως ο προβληματισμός των θεωρητικών από πολλούς επιστημονικούς κλάδους, δικαιικούς και μη, αλλά και των πρακτικών εφαρμοστών του δικαίου, κυρίως δικαστών, όπως αυτό εκφράζεται στην πλουσιότερη βιβλιογραφία σχετικά με τους σκοπούς, τη φύση και τις λειτουργίες της ποινής.

Αναφέρεται ότι η ποινή απαντάται σε τρεις όψεις ή επίπεδα (νομοθετική απειλή, κατάγνωση, έκτιση) και ότι οι επιδιωκόμενοι σκοποί διαφοροποιούνται αντίστοιχα³ σε καθένα από αυτά. Παρά το ενδιαφέρον που αναμφίβολα παρουσιάζει αυτή η σύλληψη, θεωρούμε ότι η λειτουργία της ποινής, όπως και του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης συνολικά, είναι ενιαία. Η φιλοσοφία που διαπνέει τη νομοθετική ρύθμιση ή λανθάνει σ' αυτήν επηρεάζει αποφασιστικά τη δικαστική απόφαση κατά την κατάγνωση της ποινής. Επίσης, ο τρόπος που τα ποινικά δικαστήρια απονέμουν τη δικαιοσύνη αλλά και τα πρακτικά αποτελέσματα κατά την έκτιση των ποινών αποτελούν εξ αντικειμένου το πεδίο όπου δοκιμάζονται οι επιλογές του νομοθέτη. Η «δικαιοσύνη στα βιβλία» και η «δικαιοσύνη στην πράξη» μπορεί να παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές αλλά ταυτόχρονα βρίσκονται σε στενή συνάρτηση και αλληλεπίδραση τόσο μεταξύ τους όσο και με την κοινωνία.

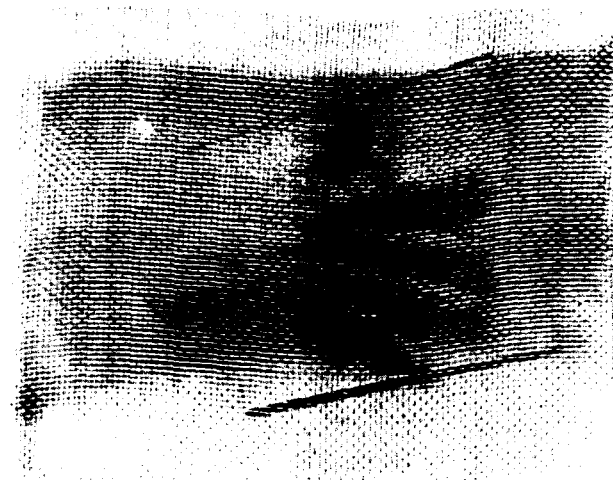
Στις σύγχρονες κοινωνίες η αναζήτηση των λόγων που καθιστούν αναγκαία την επιβολή ποινών στους δράστες εγκλημάτων είναι αυτονόητη. Δεν συνέβαινε όμως το ίδιο στις πρωτόγονες κοινότητες, όπου η κοινωνική αντίδραση προς το έγκλημα δεν εξυπηρετούσε κάποιους «σκοπούς» αλλά το ενστικτώδες μέλημα της επιβίωσης έναντι των (υπερ)φυσικών δυνάμεων τις οποίες είχε προσβάλλει η συμπεριφορά του δράστη. Οι πρώτες αναφορές σε «λογικούς» σκοπούς της ποινής απαντώνται στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη.⁴ Δεν υπήρξε, όμως, κατά την ελληνική αρχαιότητα συστηματική αναζήτηση ευρύτερων κοινωνικών αξιών ή συμφερόντων που να δικαιώνουν τη δημόσια επιβολή κακού στο δράστη ανεξάρτητα από τη βλάβη που αυτός είχε προκαλέσει στο θύμα.⁵ Το ίδιο φαίνεται να ισχύει κατά τον Μεσαίωνα της Δύσης και του Βυζαντίου.

Παρά την αύξουσα «δημοσιοποίηση» του ποινικού δικαίου ήδη από τον 16ο αιώνα, η συστηματική θεωρητική προσπάθεια για τη δικαιώση της ανάληψης της ποινικής δίωξης, της επιβολής και της εκτέλεσης των ποινών από την κρατική εξουσία εν ονόματι της κοινωνίας έλαβε χώρα μόλις τον 18ο αιώνα.⁶ Τότε, υπό την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού, διατύπωσε από επιφανείς θεωρητικούς η ωφελιμιστική έννοια της «γενικής αποτροπής» ως δικαιολογητικού σκοπού της ποινής. Η κεντρική ιδέα ήταν ότι η απειλή της ποινής και το παράδειγμα της επιβολής της στο συγκεκριμένο δράστη θα αποθαρρύνει τον υπόλοιπο πληθυσμό από τη διάπραξη εγκλημάτων. Επίσης, θα αποτρέψει τον ίδιο το δράστη από τη διάπραξη άλλου εγκλήματος μετά την έκτιση της ποινής. Αυτή η προσέγγιση ήταν απόρροια της αντίληψης των κλασικιστών για το άτομο ως ορθολογικό ον, το οποίο επιλέγει ελεύθερα μορφές συμπεριφοράς, όπως τη συμμόρφωσή του ή μη προς τον ποινικό νόμο, προϋπολογίζοντας τα κέρδη και τις ζημιές.⁷

Παρά τη θεωρητική αντιπαράθεση των εκπροσώπων του Γερμανικού Ιδεαλισμού, οι οποίοι διατύπωσαν ανταποδοτικές απόψεις περί της ποινής,⁸ η κλασική αποτρεπτική θεωρία επικράτησε χωρίς δυσκολία καθώς εξυπηρετούσε τον επιχειρούμενο κοινωνικό μετασχηματισμό από την αστική τάξη, που μόλις είχε κατακτήσει την κρατική εξουσία στις χώρες της Ευρώπης.

Η αρχή του ωφελιμισμού αποκορυφώνεται το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, οπότε επιχειρείται η ιστορική στροφή από τον έλεγχο του σώματος στον έλεγχο της διάνοιας και της συνείδησης των ατόμων. Ολοκληρώνονται οι κατά τον Φουκώ «μεγάλες εγκαθιέρξεις»: οι κλέφτες στη φυλακή, οι τρελοί στα άσπυλα, οι στρατιώτες στους στρατώνες, οι εργάτες στα εργοστάσια, τα παιδιά στα σχολεία ή στα ιδρύματα.⁹ Οι νέες παραγωγικές σχέσεις απαιτούν την πλήρη πειθαρχηση του κοινωνικού σώματος, καθήκον που αναλαμβάνει η κρατική εξουσία. Ο νομοθετικός περιορισμός της καλλιεργήσιμης γης που είχαν δικαίωμα να κατέχουν οι εργάτες αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εφορμογής των αρχών του ωφελιμισμού.¹⁰ Οι νόμοι κατά της παιδείας και της αληθείας που υιοθετήθηκαν την ίδια περίοδο στόχευαν ακριβώς στην υποχρεωτική υιοθέτηση του νέου τρόπου ζωής που απαιτούσαν οι ανάγκες της βιομηχανικής ανάπτυξης.¹¹ Το Πανόπτικον του Μπένθου θεωρείται ως άμεση εφαρμογή των αρχών του εργοστασιακού συστήματος στα σωφρονιστικά ιδρύματα: μέγιστη πειθαρχία, συνεχής επίβλεψη, οργανωμένη και συλλογική εργασία.¹² Έχει επισημανθεί ότι η μορφολογία της ποινής έχει άμεση σχέση

με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και τις ανάγκες των παραγωγικών σχέσεων στους διαφορετικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Στη δουλοκτητική κοινωνία, ο υποβιβασμός του ελεύθερου πολίτη σε δούλο. Την εποχή του αποικιοκρατικού ιμπεριαλισμού, η εξορία στις α-

ποικίες όπου υπήρχε ανάγκη εργατικών χεριών. Σε εποχές υπερπληθυσμού και κατά συνέπεια περισσέυματος εργατικής δύναμης, η επιβολή της θανατικής ποινής σε μαζική κλίμακα. Κατά τη βιομηχανική εποχή, λόγω της ζήτησης εργατικής δύναμης, η υποκατάσταση του κάτεργου από τη στερητική της ελευθερίας ποινή με καταναγκαστική εργασία.¹³

Αυτή η προσέγγιση, παρά την κάποια σχηματικότητα, υποδεικνύει με εύστοχο τρόπο την «πολιτική σχετικότητα» του εγκλήματος και της ποινής. Σύμφωνα με μία άποψη, η υποκατάσταση του θύματος από το κράτος και η αποκλειστική ανάληψη της ποινικής διαδικασίας από επιφορισμένους κρατικούς λειτουργούς εν ονόματι του κύρους και της αυθεντίας της έννομης τάξης, διευκόλυνε αυτούς που ελέγχουν την κρατική εξουσία να προστατεύουν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα τα συμφεροντά τους.¹⁴ Η πολιτική σκοπιμότητα επηρεάζει ακόμη και την τύχη των ιδεών και την πορεία των επιστημών. Υποστηρίζεται ότι η κυριαρχία του «Λομπροσιανού μύθου» το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα είχε άμεση σχέση με τα ανεπιθύμητα για την καπιταλιστική τάξη πραγμάτων συμπεράσματα πρώιμων κοινωνιολογικών μελετών ότι κάθε κοινωνία ευθύνεται για την εγκληματικότητα που παρουσιάζεται στους κόλπους της.¹⁵ Οι θετικιστές, αντίθετα, έστρεψαν την προσοχή στο συγκεκριμένο εγκληματία. Απέρριψαν την «ηδονιστική» αντίληψη για τη συμπεριφορά του ατόμου που είχε διατυ-

πώσει η Κλασική Σχολή, εισήγαγαν την έννοια της επικινδυνότητας του εγκληματία και διακήρυξαν το δικαίωμα της κοινωνίας να προστατεύεται από αυτόν. Για πρώτη φορά, τονίστηκε η ιδιαιτερότητα του εγκληματία και προτάθηκε η ειδική πρόληψη ως μόνος δικαιολογητικός σκοπός της ποινής.¹⁶

Η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο μορφών της αποτροπής (ή πρόληψης)¹⁷ μονοπώλησε το ενδιαφέρον των θεωρητικών κατά το πρώτο μισό αυτού του αιώνα, καθώς υπηρετούν κατ' αρχήν συγκρουόμενα συμφέροντα: η γενική πρόληψη το γενικό κοινωνικό συμφέρον, και η ειδική τις ιδιαίτερες ανάγκες του ατόμου που εγκληματίησε. Η σύγκρουση μεταξύ των υποστηρικτών αυτών των δύο αντίληψεων για τη λειτουργία της ποινής υπήρξε εκείνη την περίοδο οξυτάτη. Η θεωρία της γενικής πρόληψης μπορεί στην ακραία λογική της συνέπεια να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι εφόσον το αποτρεπτικό αποτέλεσμα της ποινής είναι το ίδιο σε όλες τις καταστάσεις, τότε όσο βαρύτερη είναι μία ποινή τόσο καλύτερα αποτελέσματα θα επιτυγχάνονται για τη μείωση του εγκλήματος. Από την άλλη πλευρά, η ανεπιθύμητη υιοθέτηση της αντίληψης ότι η εγκληματική εκτροπή είναι είτε βιολογικά προκαθορισμένη είτε προκαλείται από ποικιλία απρόβλεπτων αιτιών οδηγεί στο δογματικό μηδενισμό της αναγκαίας αποτρεπτικής λειτουργίας του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.¹⁸

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο επι-

κα, στο άρθρο 1 του οποίου ορίζεται ότι σκοπός της εκτέλεσης των ποινών και των ασφαλιστικών μέτρων είναι η κοινωνική αναπροσαρμογή με την αγωγή και βελτίωση των κρατουμένων.²¹

Με αυτό τον τρόπο, η κυρίαρχη μορφή άσκησης του κοινωνικού ελέγχου μέσω

κράτησαν οι λεγόμενες «ενωτικές» θεωρίες, που πρότειναν το συνδυασμό των δύο μορών της πρόληψης. Σε περίπτωση αναπόφευκτης σύγκρουσης μεταξύ των δύο σκοπών, το προβάδισμα παραχωρείται στην ειδική πρόληψη λόγω της συνταγματικά κατοχυρωμένης προτεραιότητάς του ατόμου και των δικαιωμάτων του έναντι οποιασδήποτε σκοπιμότητας.¹⁹ Αυτή η σύνθεση επιτρέπει το συμβιβασμό μεταξύ της αντίληψης των κλασικιστών για την ελεύθερη βούληση και επιλογή του εγκληματία στον οποίο επιβάλλεται ποινή και της θετικιστικής αντιμετώπισης ορισμένων δραστηριών χωρίς καταλογισμό οι οποίοι υφίστανται τα λεγόμενα ασφαλιστικά μέτρα στο όνομα της κοινωνικής προστασίας.

Τα μεταπολεμικά ποινικά συστήματα των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και των ΗΠΑ υιοθετούν βασικά την ενωτική αντίληψη για τη λειτουργία της ποινής και τη βελτιωτική φιλοσοφία για το σκοπό του σωφρονισμού. Ειδικές κατηγορίες του πληθυσμού, όπως οι ανήλικοι, υπόκεινται σε μεταχείριση σύμφωνα με το «πρότυπο πρόνοιας». Στόχος του σωφρονιστικού συστήματος ορίζεται η αναμόρφωση και η κοινωνική επανένταξη του εγκληματία. Αυτό το πνεύμα διαπνέει και τον ελληνικό ΠΚ που ψηφίστηκε το 1951, όπου λαμβάνεται υπόψη η βαρύτητα του εγκλήματος και η προσωπικότητα του εγκληματία σε συνδυασμό με την ανάγκη του γενικού σεβασμού προς τους νομικούς κανόνες.²⁰ Το ίδιο ισχύει για τον Σωφρονιστικό Κώδι-

του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης μεταβλήθηκε επανειλημμένα τους τελευταίους αιώνες: Από τη μεσαιωνική αναπόδοση στο σωματικό περιορισμό του εγκληματία. Από τον περιορισμό στην αναμόρφωση του εγκληματία και στη μεταχείριση του ακαταλόγιστου και του παραβατικού. Ως μόνοι λογικοί σκοποί της ποινής αναγνωρίζονται οι ωφελμιστικοί στόχοι της αναμόρφωσης και κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία και της προστασίας της κοινωνίας. Η άποψη για την ανταποδοτική φύση και λειτουργία της ποινής φαινόταν ως τη δεκαετία του 1970 ότι ανήκε οριστικά στην αρμοδιότητα των ιστορικών των ποινικών θεσμών.

Η γενική συναίνεση σχετικά με τους σκοπούς και τις λειτουργίες της ποινής που περιγράψαμε, διαταράχθηκε την τελευταία εικοσαετία. Την αμφισβήτηση προκάλεσαν οι εξελίξεις στην «περιφρονημένη» από το δογματικό ποινικό δίκαιο επιστήμη της εγκληματολογίας.

Τη δεκαετία του 1960 αναπτύχθηκε ένα νέο θεωρητικό ρεύμα που αμφισβητούσε τις θεμελιώδεις βάσεις της παραδοσιακής εγκληματολογίας. Η θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης ή της «ετικέτας», όπως ονομάστηκε, απορρίπτει κάθε ντετερμινιστική ερμηνεία της εγκληματικής συμπεριφοράς, βιολογική, ψυχολογική ή κοινωνιολογική. Η «παθολογία» του εγκληματία δεν γίνεται αποδεκτή. Αντίθετα, επισύρεται η προσοχή στην «εγκληματογόνο» δραστηριότητα των μηχανισμών της κοινωνικής αντίδρασης οι οποίοι επεμ-

βαίνουν επιλεκτικά για να προσδώσουν εγκληματική ταυτότητα στην «αρχική παρεκτροπή» του παραβάτη και το στίγμα του «εγκληματία» στον ίδιο.²² Οι έρευνες για τη «σκοτεινή εγκληματικότητα» αμφισβήτησαν την αξιοπιστία των επίσημων εγκληματολογικών στατιστικών για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ως προς τη χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής.²³ Υποστηρίχθηκε ότι διαμορφώνεται και συντηρείται ένα ψευδές «εγκληματικό στερεότυπο» εις βάρος των κατώτερων κοινωνικά και οικονομικά τάξεων και στρωμάτων. Στη συνέχεια, τη δεκαετία του 1970, η νεο-μαρξιστική ριζοσπαστική εγκληματολογία κατηγορήσε για «θετικισμό» όλα τα ρεύματα της παραδοσιακής εγκληματολογίας. Οι εκπρόσωποι της μετέφεραν την επιστημονική έρευνα από τον ίδιο τον εγκληματία και το άμεσο περιβάλλον του στις πολιτικές δομές του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Κατήγγειλαν την ταξική λειτουργία όλων των μηχανισμών του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης (κανονιστικού, κυρωτικού, πειθαρχικού) και τόνισαν την προϊούσα «εγκληματοποίηση» της πολιτικής παρεκτροπής και την «πολιτικοποίηση» του κοινού εγκλήματος.²⁴

Η κριτική στρεφόταν ευθέως κατά της βελτιωτικής φιλοσοφίας και του αναμορφωτικού ιδεώδους που κρέσβευαν τα μεταπολεμικά συστήματα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Εάν ο εγκληματίας «κατασκευάζεται» από τη δράση των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου, στερείται νοήματος κάθε προσπάθεια βελτίωσης, αναμόρφωσης ή κοινωνικής του επανένταξης. Εάν η κρατική εξουσία συνειδητά «αποκλείει» μέσω του ποινικού στιγματισμού ένα τμήμα του πληθυσμού, είναι αδύνατον στη συνέχεια να το «περικλείσει». Εάν σκοπός της φυλακής είναι η περιχαράκωση του υπόλοιπου πληθυσμού και η καλλιέργεια του φόβου και του μίσους προς τον εγκληματικό πληθυσμό, τότε οι αγαθοεργές διακηρύξεις περί της ειδικής πρόληψης αποτελούν υποκρισία ή αφέλεια. Εάν το σύστημα καταστολής λειτουργεί με ταξικά κριτήρια, τότε οι θεραπευτικοί στόχοι του σωφρονισμού υποκρύπτουν συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες. Ο στόχος της αναμόρφωσης χρησιμοποιείται για την αναίρεση στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων. Το «πρότυπο πρόνοιας» καταγγέλλεται ως απάνθρωπο, υποκριτικό και αναποτελεσματικό. Μετά από δεκαετίες εφαρμογής του, οι δείκτες υποτροπής παραμένουν εντυπωσιακά υψηλοί. Η εγκληματικότητα αυξάνεται. Τα αναμορφωτικά προγράμματα ούτως ή άλλως υπονομεύονται είτε από την απροθυμία να διατεθούν οι απαιτούμενοι πόροι είτε από το σύνδρομο της «ασφαλούς φύλαξης»

και το «αφύσικο περιβάλλον» της φυλακής.

Αυτή η καταλυτική κριτική είχε σημαντικό αντίκτυπο στη διεθνή επιστημονική κοινότητα στο πεδίο των εγκληματολογικών επιστημών, ανεξάρτητα από τις διαφορές των θεωρητικών.

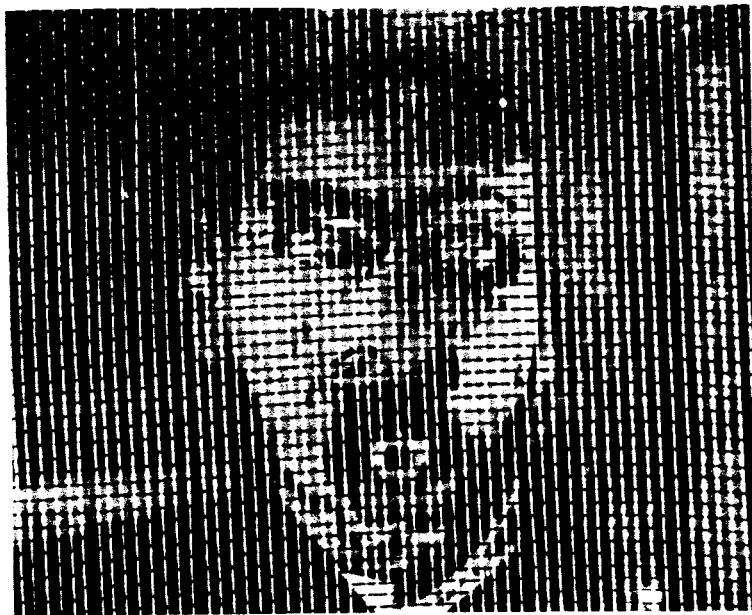
Ο κλονισμός της πίστης ότι είναι δυνατόν να εντοπισθούν και να καταπολεμηθούν συγκεκριμένα αίτια του εγκλήματος· η αποδυνάμωση της πεποίθησης ότι είναι θεμιτό να ελεγχθεί η διάνοια και να μεταβληθεί η προσωπικότητα του εγκληματία· η συνειδητοποίηση της διάσπασης του «κοινωνικού συμβολαίου»· η αμφισβήτηση του εγκληματικού στερεοτύπου· η προβολή των απόψεων για την πολιτική σχετικότητα του εγκλήματος και την ταξική λειτουργία του ποινικού συστήματος· η κοινή διαπίστωση για την αναποτελεσματικότητα του αναμορφωτικού ή βελτιωτικού προτύπου απονομής της ποινικής δικαιοσύνης· η έξαρση της εγκληματικότητας και οι υψηλοί δείκτες υποτροπής: Όλα αυτά τα δεδομένα οδήγησαν στη διατύπωση νέων προτάσεων για τη λειτουργία της ποινής, διαφορετικών ή και αντίθετων μεταξύ τους, με μόνη κοινή αφετηρία τη διαπίστωση της κρίσης του υφιστάμενου συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.

Μία ομάδα θεωρητικών επαναδιατύπωσε τη θεωρία της γενικής αποτροπής σε διευρυνόμενη εκδοχή, η οποία ονομάστηκε «γενική πρόληψη» και συνίσταται σε τρεις λειτουργίες:

1. Την απλή αποτροπή μέσω του εκφοβιστικού αποτελέσματος της νομοθετικής απειλής και της επιβολής των ποινών.
2. Την ηθική, διδακτική ή διαπαιδαγωγική λειτουργία για τη δημιουργία συνειδητών και ασυνειδητων αναστολών στον πληθυσμό σχετικά με τη διάπραξη εγκλημάτων.
3. Τον εθισμό των πολιτών σε νομοταγή συμπεριφορά με συνδετικούς κρίκους το φόβο, το σεβασμό προς την εξουσία και τον κοινωνικό μμητισμό.²⁵

Η ευρύτερη σύλληψη της γενικο-προληπτικής λειτουργίας της ποινής και η προτίμηση αυτών που τη διατύπωσαν στην κοινωνικοποιητική-διαπαιδαγωγική της διάσταση, δεν εμπόδισαν τους συντηρητικούς υπέρμαχους του «νόμου και της τάξης» να την υιοθετήσουν ως την πλέον αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική σε αντίθεση προς τη βελτιωτική φιλοσοφία, η οποία κατά την άποψή τους είχε οδηγήσει σε απαράδεκτα επιεική αντιμετώπιση των εγκληματιών και στην έξαρση της εγκληματικότητας. Η απειλή και η επιβολή σοβαρών ποινών για τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων, η βεβαιότητα και αμεσότητα της τιμωρίας, η δημοσιότητα των απειλούμενων και επιβαλλόμενων ποινών, θεωρείται ότι θα υ-

ποχρεώσουν τελικά τους επίδοξους εγκληματίες να συμμορφωθούν προς τους κοινωνικούς κανόνες, ανεξάρτητα από τις βαθύτερες πεποιθήσεις τους, αξίες και κίνητρα. Κατά συνέπεια, υποστηρίζεται η επάνοδος του συστήματος κοινωνικού ελέγχου στην επιδίωξη του ελέγχου της ε-

ξωτερικής συμπεριφοράς των πολιτών και η εγκατάλειψη της μάταιης προσπάθειας για τη μεταβολή της διάνοιας ή της συνειδησης των ατόμων. Προτείνεται η επιβολή σοβαρών ποινών σε όλες τις περιπτώσεις διάπραξης σοβαρών εγκλημάτων με σκοπό αφ' ενός τη γενική αποτροπή των επίδοξων εγκληματιών και αφ' ετέρου την εξουδετέρωση της μικρής ομάδας των υπότροπων εγκληματιών, οι οποίοι ευθύνονται για τη διάπραξη των σοβαρότερων εγκλημάτων.²⁶ Κατά τη δεκαετία του 1980, η ίδια ομάδα θεωρητικών αποκλίνει ακόμη και από το «γενικό εκφοβισμό» που επιδιώκει η γενική πρόληψη. Υποστηρίζει την «πιλεκτική εξουδετέρωση» των επικίνδυνων εγκληματιών ανάλογα με τη συχνότητα τέλεσης εγκλημάτων και τη συνολική «εγκληματική καριέρα» του δράστη, ανεξάρτητα από τη συγκριτική σοβαρότητα του συγκεκριμένου εγκλήματος για το οποίο δικάζεται.²⁷ Αυτές οι απόψεις συνδέονται με τη διατύπωση από τους ίδιους θεωρητικούς βιοκοινωνικών ερμηνειών του εγκλήματος που αναζητούν τα αίτια της σοβαρής εγκληματικής εκτροπής κυρίως στην προδιάθεση και στην ιδιοσυστασία ορισμένων ατόμων.²⁸

Τη δεκαετία του 1970 διατυπώθηκε επίσης, ως αντίδραση στην αναβίωση της κλασικής αποτρεπτικής (αντίληψης, το λεγόμενο «πρότυπο δικαιοσύνης», στο οποίο εντάσσονται κατά τεκμήριο «προοδευτικοί» θεωρητικοί, συχνά όμως με σημαντικές διαφορές μεταξύ τους.²⁹ Σύμφωνα

να με τους εμπνευστές του, η ανάλογη ανταπόδοση συνιστά θεμελιώδη αρχή κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, η οποία δεν πρέπει να παραβιάζεται στο όνομα οποιασδήποτε σκοπιμότητας. Η «επάξια ποινή» αποτελεί, όπως έχει χαρακτηριστικά διατυπωθεί, «προϋπόθεση για την ύπαρξη δικαιοσύνης, ενώ η αποτροπή, η αχρηστευση και η αναμόρφωση είναι βασικά στρατηγικές για τον έλεγχο του εγκλήματος».³⁰ Η κατάγνωση της ανάλογης ποινής καθορίζεται αφ' ενός από την πραγματική βλάβη που προκάλεσε (ή απείλησε να προξενήσει) ο δράστης και αφ' ετέρου από το βαθμό της ευθύνης του για το κακό που προκλήθηκε. Ο συνδυασμός αυτών των δύο μεγεθών προσδιορίζει τη βαρύτητα της εγκληματικής συμπεριφοράς, η οποία πρέπει να αποτελεί το μοναδικό κριτήριο για τη βαρύτητα της ποινής. Η πρόβλεψη για την επικινδυνότητα του δράστη, η αναμόρφωση και κοινωνική επανένταξη, η γενικοπροληπτική σκοπιμότητα δεν έχουν θέση κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Η επιδίωξη ειδικοπρόληπτικών σκοπών καταγγέλλεται ως πρόξενος περισσότερου πόνου στους δράστες εγκλημάτων.³¹ Η αποτρεπτική λειτουργία της ποινής αποτελεί μύθο.³² Η φύση της ποινής παραμένει ανταποδοτική και επισημαίνονται πολλά χαρακτηριστικά του υφιστάμενου συστήματος, τα οποία μπορούν να δικαιολογηθούν μόνο με τη λογική της ανταπόδοσης.³³ Βασική επιδίωξη αποτελεί η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη προστασία των α-

στηρή τήρηση των δικονομικών εγγυήσεων και των συνταγματικών ελευθεριών κατά τη λειτουργία του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, η κατάργηση κάθε παρέμβασης στην προσωπικότητα των εγκληματιών.

Ο προβληματισμός που αναπτύχθηκε

τομικών ελευθεριών και της προσωπικότητας των πολιτών από την παρέμβαση των μηχανισμών του σύγχρονου κράτους-Λεβιάθαν.³⁴ Ο δράστης αντιμετωπίζεται ως ενεργό υποκείμενο που έχει ευθύνη για τις επιλογές του, διατηρεί την ατομικότητα και διαφορετικότητα του, και διεκδικεί την ισότιμη επάνοδο στην κοινωνία, τους κανόνες της οποίας παραβίασε. Ορίζεται μία τριμερής διαλεκτική σχέση μεταξύ του δράστη, του θύματος και της κοινωνίας εφόσον «η επανόρθωση που οφείλει ο εγκληματίας και το χρέος που οφείλουμε σ' αυτόν ποτέ δεν είναι εντελώς ανεξάρτητα... το έγκλημα είναι μια ρήξη στις σχέσεις του δράστη με την κοινωνία ή μάλλον το σύμπτωμα μίας ρήξης που είναι πολύ προγενέστερη».³⁵ Η ανάλογη ποινή προσδίδει στη λειτουργία της, ιδιαίτερα στη φυλάκιση, συμπλιωτικό και εξιλεωτικό χαρακτήρα σε αντίθεση με την απόρριψη που κατέληγαν στην πράξη οι στόχοι της ωφελμιστικής πρόληψης.

Κατά συνέπεια, οι βασικές προτάσεις του «προτύπου δικαιοσύνης» για τη μεταρρύθμιση του ποινικού συστήματος ήταν: η αναλογία της ποινής προς το έγκλημα, ο σαφής και επακριβής καθορισμός των τιμών ποινής στους Ποινικούς Κώδικες, η μείωση του αριθμού των στερητικών της ελευθερίας ποινών και του πληθυσμού των φυλακών, ο δραστικός περιορισμός της δικαστικής και διοικητικής διακριτικής ευχέρειας, η ελαχιστοποίηση των διαφορών κατά την κατάγνωση των ποινών σε παρόμοιες περιπτώσεις, η αυ-

στο διεθνή χώρο σχετικά με τους σκοπούς και τις λειτουργίες της ποινής δεν έχει αφήσει αδιάφορη την ελληνική επιστημονική κοινότητα. Ιδιαίτερα οι Έλληνες εγκληματολόγοι χειραφετήθηκαν την τελευταία δεκαετία από τις τοποθετήσεις των θεωρητικών του δογματικού ποινικού δικαίου, οι οποίοι παλαιότερα μονοπωλούσαν σχεδόν τις θεωρητικές εξεργασίες περί ποινής.³⁶ Πολύ πρόσφατα δόθηκε η δυνατότητα να διατυπωθούν σχετικές απόψεις για τους σκοπούς έκτισης της ποινής (που αντανακλούν όμως το γενικότερο προβληματισμό για τη λειτουργία της ποινής) με αφορμή την ψήφιση του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (Ν. 1851/89). Πρέπει να σημειωθεί ότι στον προβληματισμό συνέβαλαν υπερεθνικά κείμενα όπως οι Στοιχειώδεις Κανόνες για την απονομή δικαιοσύνης στους νέους (1985) και οι Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες (1987), τα οποία σε μεγάλο βαθμό ενσωματώνουν τη διεθνή εμπειρία και το θεωρητικό προβληματισμό. Αυτό όμως αντικατοπτρίζεται σε μικρό βαθμό στο νέο Κώδικα καθώς, όπως φαίνεται, η νομοπαρασκευαστική επιτροπή έλαβε κυρίως υπόψη της τους προγενέστερους Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων του Συμβουλίου της Ευρώπης (1973).³⁷

Ο Αλεξιάδης επί αρκετά χρόνια υποστηρίζει θέσεις που αφορούν στην αυστηρή τήρηση των δικονομικών εγγυήσεων κατά την ποινική διαδικασία, στον εξοβελισμό διοικητικών διαδικασιών, στην α-

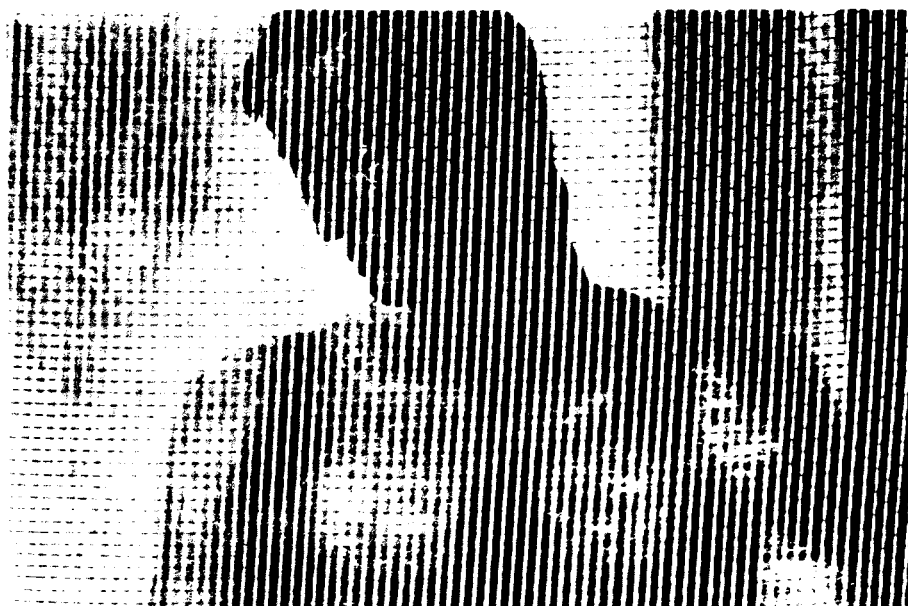
ντιουταγματικότητα των σκοπών της αναμόρφωσης και κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων και στο σεβασμό των συνταγματικών δικαιωμάτων τους.³⁸ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψή του ότι η έννοια της επικινδυνότητας αποτελεί απλώς επικίνδυνο για τα ατομικά δικαιώματα μύθο.³⁹ Επίσης, η επιχειρηματολογία του εναντίον της μεταβάπτισης όρων και θεσμών, η οποία διευκολύνει τη μεταμφίεση της ποινικής και σωφρονιστικής πράξης.⁴⁰ Ο Πανούσης υποστηρίζει τον απόλυτο σεβασμό του κρατουμένου ως φορέα θεμελιωδών δικαιωμάτων και αντιτίθεται σε κάθε προσπάθεια παρέμβασης στην προσωπικότητά του στο όνομα του «μύθου της επανακοινωνικοποίησης».⁴¹ Με αυτό τον τρόπο και οι δύο προσεγγίζουν τις απόψεις της πτέρυγας του προτύπου δικαιοσύνης που έθετε ως απόλυτη προτεραιότητα την τήρηση των δικονομικών και συνταγματικών εγγυήσεων κατά τη λειτουργία του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, αποκλείοντας ταυτόχρονα κάθε επέμβαση στην προσωπικότητα και κάθε διαδικασία ύποπτη για πολιτικο-κοινωνική χειραγώγηση των δραστών εγκλημάτων. Ο Κουράκης αποδέχεται την εισαγωγή ενός ανταποδοτικού στοιχείου (ως ανωτάτου ορίου) κατά τη σύνθεση των σκοπών της γενικής και ειδικής πρόληψης ανάλογα με τα επίπεδα της ποινικής καταστολής.⁴² Έχει επίσης διερευνήσει δυνατότητες νέων εναλλακτικών προς τον απάνθρωπο θεσμό της φυλακής ποινών.⁴³ Η Σπινέλλη κλίνει προς το πρότυπο δικαιοσύνης ιδιαίτερα σε σχέση με την επιβαλλόμενη μεταχείριση των ανηλίκων.⁴⁴ Η Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου αμφισβητεί την έννοια της επικινδυνότητας του εγκληματία και θεωρεί αδύνατο το συνδυασμό της ειδικής πρόληψης με τη βαρύτητα της πράξης κατά τη δικαστική επιμέτρηση της ποινής, σύμφωνα με το άρθρο 79 του ελληνικού ΠΚ. Επίσης, προτείνει την κατάργηση του εγκλεισμού στη φυλακή ως την κατά κανόνα επιβαλλόμενη ποινή.⁴⁵ Κατά συνέπεια, και αυτοί οι επιστήμονες έχουν διατυπώσει απόψεις που εντάσσονται στην προβληματική του προτύπου δικαιοσύνης. Οι Μαργαρίτης και Παρασκευόπουλος υιοθετούν βασικά την ενωτική σύλληψη του Μανωλεδάκη που αναγνωρίζει την ανταποδοτική «φύση» της ποινής,⁴⁶ και επιχειρούν τον προσδιορισμό της «φιλελεύθερης λειτουργίας» της ποινής και στις τρεις όψεις της (απειλή-επιμέτρηση-έκτιση). Ο Παρασκευόπουλος θεωρεί απαραίτητη την εισαγωγή διορθωτικών ανταποδοτικών κριτηρίων κατά την κατάγνωση της ποινής, ώστε να ενισχυθεί η «φιλελεύθερη» λειτουργία της.⁴⁷ Με αυτή την έννοια οι απόψεις τους παρουσιάζουν συγγένεια προς τη θέση του προτύπου δικαιοσύνης

ότι η έννοια της «επάξιας ποινής» προστατεύει τόσο το δράστη όσο και τα άλλα μέλη της κοινωνίας από την αυθαίρετη κρατική παρέμβαση. Ο Παππας υιοθετεί την καταργητική ή την εναλλακτική προς το ποινικό σύστημα άποψη, αποδεχόμενος τη ριζοσπαστική κριτική που ασκήθηκε από τους κόλπους του προτύπου δικαιοσύνης στο κυρίαρχο μοντέλο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.⁴⁸ Ο Διασκαλάκης διατυπώνει σοβαρές επιφυλάξεις για τη διακριτική ευχέρεια του δικαστή που καταλήγει σε άνοση μεταχείριση λόγω του εγκληματικού στερεοτύπου που κυριαρχεί.⁴⁹ Τονίζει επίσης την ταξική και πολιτική λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης και του θεσμού της φυλάκης προσεγγίζοντας (ίσως την πιο ριζοσπαστική τάση του προτύπου δικαιοσύνης).⁵⁰ Νεότεροι επιστήμονες έχουν διατυπώσει κριτικές απόψεις για το αναμορφωτικό ιδεώδες⁵¹ και συνολικά για το θεσμό της φυλάκης, η χρήση της οποίας θεωρείται πολιτικά ύποπτη και ταξικά προσδιορισμένη και η ύπαρξή της όχι μόνο άχρηστη αλλά και επιζήμια για την κοινωνική εξέλιξη.⁵²

Κατά συνέπεια, διαπιστώνεται ότι η ελληνική επιστημονική κοινότητα κατά το μεγαλύτερο μέρος της συμεριζεται σε σημαντικό βαθμό την κριτική που άσκησε το πρότυπο δικαιοσύνης (ως ενφύτερο ρεύμα που το συνθέτουν διάφορες τάσεις) στο υφιστάμενο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Αυτή η πολύ συνοπτική (επίσης όχι εξαντλητική) παράθεση δεν αποσκοπεί στη σχολαστική κατάταξη των Ελλήνων θεωρητικών σε αντίστοιχα διεθνή ρεύματα και απόψεις. Επιχειρήθηκε γιατί η εμπειρία που έχει ήδη προηγηθεί στο διεθνή χώρο είναι δυνατό να συμβάλει στη διευκρίνιση θεωρητικών θέσεων και στη διατύπωση επεξεργασμένων προτάσεων για τη λήψη πολιτικών αποφάσεων σχετικά με τη λειτουργία των μηχανισμών ποινικής καταστολής, που αναγκαία συναρτάται με τους σκοπούς και τις λειτουργίες της ποινής.

Οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα από τα τέλη της περασμένης δεκαετίας, κυρίως στις ΗΠΑ, υπό την ιδεολογική επιρροή του προτύπου δικαιοσύνης είχαν ως προσδόκητο αποτέλεσμα την ένταση της καταστολής, τη σκλήρυνση του ποινικού συστήματος και τη διεύρυνση του συνολικού κοινωνικού ελέγχου, αντίθετα από τις προθέσεις και τις διακηρύξεις των πρωτεργατών αυτής της θεωρίας.⁵³ Δεν είναι τυχαίο ότι οι συντηρητικοί υποστηρικτές της εκφοβιστικής γενικής αποτροπής, παρά τη σφοδρή θεωρητική τους αντιπαλότητα προς τις ανταποδοτικές απόψεις, δεν ήταν αντίθετοι με τη νέα ποινική πολιτική εφόσον διέκριναν εξαρχής ότι στην πράξη συνέλιπε στα βασικά της σημεία με τις δικές τους από-

ψεις:⁵⁴ κυρίως στην αναλογία της βαρύτητας της ποινής προς τη βαρύτητα του εγκλήματος, στον περιορισμό της διακριτικής ευχέρειας των δικαστών και στην εγκατάλειψη της «ελαστικότητας» της ποινής. Από τις νέες ιδέες που διατύπωσε το πρότυπο δικαιοσύνης, διατηρήθηκε κατέ-

τη νομοθετική εφαρμογή του μόνο η ατομικιστική ή ηθικιστική σύλληψη της ποινής. Σ' αυτή τη διαδικασία αξιοποιήθηκε στο έπακρο ο πανικός της κοινής γνώμης για την πραγματική ή υποτιθέμενη θεαματική έξαρση της εγκληματικότητας και η αναπόδεικτη πεποίθηση ότι η αναστροφή των ποινών θα αποτρέψει από τη διάπραξη εγκλημάτων.⁵⁵

Με αυτό τον τρόπο, η ποινική και σφοδρονιστική πράξη έγινε περισσότερο ανταποδοτική και κατασταλτική. Οι επιβαλλόμενες ποινές έγιναν αναστηρότερες, ο πληθυσμός των φυλακών σε πολλές περιπτώσεις αυξήθηκε, ενώ ταυτόχρονα το δίχτυ του κοινωνικού ελέγχου έγινε πυκνότερο, κατακρατώντας περισσότερες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς.⁵⁶ Ο περιορισμός της διακριτικής ευχέρειας στο ακροατήριο δεν εμπόδισε τη μεγαλύτερη άσκηση της στα προηγούμενα στάδια της ποινικής διαδικασίας.⁵⁷ Ο στόχος της περιστολής της δράσης των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους μετατράπηκε στο αντίστροφο του καθώς «ο νεο-κλασικισμός χρειάζεται το ισχυρό κεντρικό κράτος περισσότερο από το θετικισμό».⁵⁸ Η έμφαση στην αναστηρή καταστολή των «εγκλημάτων του δρόμου», που διαγράφονται κυρίως από τις μη προνομιούχες κοινωνικές τάξεις, έγινε μεγαλύτερη.⁵⁹ Η γενική αποτροπή και η επικριτική εξουδετέρωση αποτελούν την κυρίαρχη στρατηγική για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας κατά τη δεκαετία του 1980.

Ως αντίδοτο σε αυτή την πολιτική

ζήτημα ήδη παρατηρείται η επανόδος ορισμένων θεωρητικών στη βελτιωτική και αναμορφωτική φιλοσοφία, που επιδιώκει εκ νέου τον «εξανθρωπισμό» του ποινικού συστήματος και την επιεικέστερη αντιμετώπιση των εγκληματιών σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Επίσης, τη διατήρηση και ενίσχυση των προοδευτικών θεσμών της αναστολής της ποινής υπό όρους και της απόλυσης των κρατούμενων υπό όρους (probation και parole) που περιορίστηκαν δραματικά από τη νέα ποινική πολιτική.⁶⁰ Ταυτόχρονα, ορισμένοι εκπρόσωποι της ριζοσπαστικής εγκληματολογίας προτείνουν τη συλλογική ανάμιξη της κοινότητας για τον τοπικό έλεγχο του εγκλήματος στις υποβαθμισμένες περιοχές, προγράμματα επανόρθωσης της βλάβης στα θύματα των εγκλημάτων με παράλληλη περιστολή της δράσης των οργάνων εφαρμογής του ποινικού νόμου, και την ελαχιστοποίηση της επιβολής της ποινικής στερευτικής ποινής.⁶¹

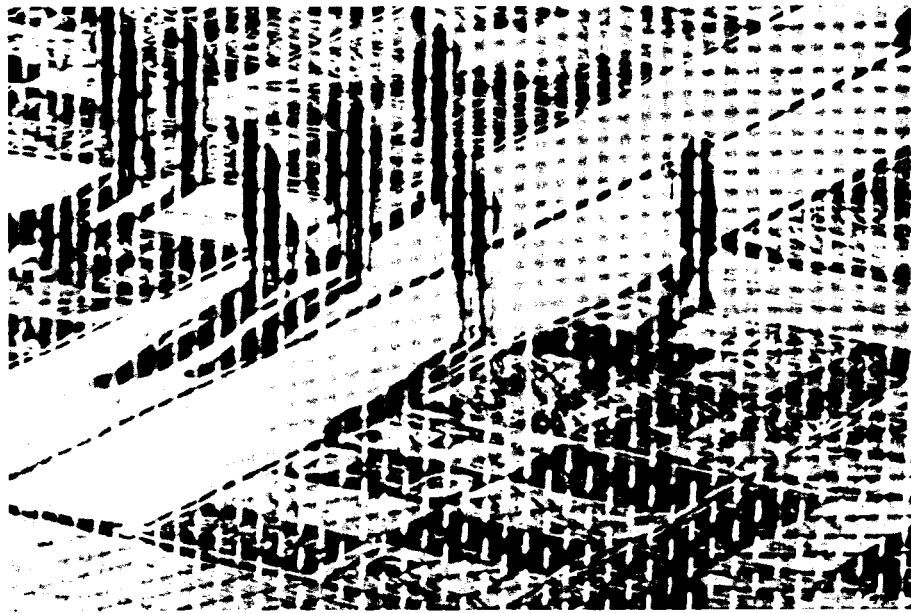
Αυτή η εξέλιξη κατά την εφαρμογή του δικαιοσύνης προτύπου που οδήγησε σε μεγαλύτερη καταστολή και σε «περισσότερο κράτος» φαίνεται ότι δικαιώνει εκείνους τους νεο-μαρξιστές θεωρητικούς οι οποίοι εξ αρχής υποστήριξαν ότι η εμφάνιση του προτύπου δικαιοσύνης ήταν απλώς μια προσπάθεια της αστικής τάξης να επανακτήσει την ιδεολογική ηγεμονία στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, μετά τη χρεοκοπία του αναμορφωτικού ιδεώδους.⁶² Άλλοι θεωρούν ότι για τα αποτελέσματα αυτά ευθύνεται η πολι-

κή αποδοξίμασία των δραστών. Ήδη, κατά την πρώτη διατύπωση των ιδεών του δικαιοκτικού προτύπου, επισημαίνεται ρητά ότι η συγκρότηση ενός δικαιοκτικού συστήματος ποινικής δικαιοσύνης σε μια άδικη κοινωνία αποτελεί λογική αντίφαση εφόσον η ποινική δικαιοσύνη είναι αδιάστα-

ριβάλλον του δράστη, η κοινωνική του προέλευση και η ταξική του θέση έτσι ώστε να αναγνωρίζονται περισσότερα ελαφροκτικά για τους κοινωνικά μη προνομιούχους δράστες.⁶⁸ Η έννοια της δικαιοκτικής συνδέεται με τη δικαιοκτική αποζημίωση ή επανόρθωση, στόχος της οποίας είναι η συνειδητοποίηση των συλλογικών συμπεροόντων της κοκότητας, την οποία αντιπροσωπεύει κάθε συγκεκριμένο θύμα. Αυτό προϋποθέτει την κατάργηση της τυπικής και συχνά αυθαίρετης διάκρισης μεταξύ εγκλήματος και αδικοπραξίας, και κατά συνέπεια τον περιορισμό της τιμωρητικής παρέμβασης της κρατικής εξουσίας.⁶⁹ Αυτή η διαδικασία θα μπορούσε σταδιακά να οδηγήσει στη μείωση του ρόλου του ποινικού δικαιοκτικού, ακόμη και στην εξαφάνισή του σε μια κοινωνία ίσων αλλά αυτόνομων ατόμων, όπου θα υπάρχει υλική αφθονία, πνευματική ωριμότητα και υψηλή κοινωνική-συλλογική συνειδηση.⁷⁰

Οι φορείς αυτής της εκδοχής του προτύπου δικαιοσύνης διαφεύστηκαν στην προσοκία τους ότι ήταν δυνατή η μεταρρύθμιση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στη ριζοσπαστική κατεύθυνση που εισηγήθηκαν. Οι δυνάμεις που ελέγχουν αυτό το σύστημα αποδείχθηκαν ισχυρότερες και εμπειρότερες στην αποδυνάμωση και αφομοίωση αντίθετων απόψεων. Η αξία όμως των οξυυδερικών παρατηρήσεων αυτών των θεωρητικών παραμένει κατά την άποψή μας σημαντική και επίκαιρη. Παραπάνω παρακολοθησαμε τις διαδικασίες οι οποίες μετέτρεψαν βασικούς στόχους του προτύπου δικαιοσύνης στο αντίστροφο τους στην ποινική και σωφροκνιστική πράξη. Αυτή η διεθνής εμπειρία υπαγορεύει ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διατύπωση θεωρητικών θέσεων και μεταρρυθμιστικών προτάσεων χωρίς τη ρεαλιστική θέωση του συνολικού κοινωνικού και πολιτικού πλέγματος και την εξέταση των συγκεκριμένων δεδομένων που το συγκροτούν. Δεν πρέπει όμως να σημαίνει την παραίτηση του μεταρρυθμιστικού αιτήματος στη χώρα μας ή την αναδίπλωσή του σε θέσεις στείρας καταγγελίας της υφιστάμενης κατάστασης. Ούτε ακόμη περισσότερο να οδηγήσει στην «επαναστατική εφυσούχωση» εν όψει κάποιας κοινωνικής ανατροπής, που θα δημιουργήσει την εναλλακτική λύση στη σημερινή πραγματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.

Εκόντες-άκοντες ταξιδεύουμε όλοι με την ίδια βάρκα, και συνεπώς όσοι έχουμε διαφορετική γνώμη για τη γραμμή πλεύσης πρέπει να τη διατυπώνουμε σαφώς και να την αναλύουμε σε συγκεκριμένες προτάσεις και λύσεις χωρίς περιττούς αφορισμούς. Διαφορετικά, κινδυνεύουμε να βρεθούμε στη θάλασσα με τη

τιζή ουδετεροότητα του δικαιοκτικού προτύπου, που επέτρεψε τη χειραγώγησή του από τους συντηρητικούς υπέρμαχους του νόμου και της τάξης.⁶² Τέλος, η αποτυχία των καλών προθέσεων του δικαιοκτικού προτύπου αποδίδεται στις «λεγκαλιστικές αυταπάτες» του αστικού φιλελευθερισμού που χαρακτηρίζει τους εμπνευστές του.⁶³

Αυτή η αυστηρή κριτική θεωρούμε ότι δεν είναι πλήρως δικαιολογημένη. Οι βασικοί θεωρητικοί του προτύπου δικαιοσύνης ουσιαστικά υποστήριξαν ότι η μορφή του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης πρέπει να βρει αντιστοιχία προς την ανταγωνιστική φύση της σύγχρονης κοινωνίας ώστε να πάψει η σύγχυση και η υποκρίσια που το χαρακτηρίζει.⁶⁴ Κατά συνέπεια, έθεσαν ως βάση της ποινικής διαδικασίας την κυρίαρχη μορφή σχέσεων σ' αυτή την κοινωνία, την «ισοτιμία στην ανταλλαγή», δηλ. τη δικαιοκτική ανταπόδοση. Πολλοί από αυτούς όμως είχαν συνειδηση της άνισης κοινωνικής δομής· συνεπώς και του ότι τα ισότιμα στη θεωρία μέρη της σύμβασης είναι στην πράξη ανισότιμα λόγω των κοινωνικών διαφορών και των άνιτων δυνατοτήτων που παρέχει στα μέλη της η ταξική καπιταλιστική κοινωνία. Αυτοί οι θεωρητικοί, οι οποίοι συντάχθηκαν αρχικά με τη βασική σύλληψη του προτύπου δικαιοσύνης, ως αναγκαία προϋπόθεση για την ορθή εφαρμογή του θεωρούσαν την επανατοποθέτηση της κοινωνίας σχετικά με την ιεράρχηση της απαξίας των διαφορών εγκλημάτων και με τον ορισμό των κριτηρίων για την ηθι-

στα δευμένη και σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από την ευρύτερη κοινωνική δικαιοσύνη.⁶⁵ Δεν νοείται ισότητα ενώπιον του νόμου χωρίς ισότητα στην κοινωνική θέση, στην οικονομική δύναμη και στη γενικότερη επιρροή στα κέντρα λήψης των αποφάσεων. Δεν έχει νόημα η πρόταση ότι όλοι οι πολίτες τιμωρούνται εξίσου όταν κοιμούνται στα παγκάκια του Ζαπτείου, χωρίς να ερευνηθεί ποιοι και γιατί επιλέγουν αυτή τη συμπεριφορά. Ο Christie είχε πλήρη συνειδηση αυτής της αντίφασης όταν υποστήριζε ότι πρέπει να υπάρξει δημόσια αντιπαράθεση σχετικά με τον τύπο ηθικής που θα πρέπει να αποτελέσει τη βάση των ποινικών κυρώσεων. Τα ποινικά δικαστήρια κατά την άποψή του έπρεπε να καταστούν ο στίβος της δημόσιας διαμάχης για την ηθική αξιολόγηση της κοινωνικής βλάβης που προκάλεσε το έγκλημα.⁶⁶ Σύμφωνα με τον Hood, το νέο πρότυπο ήταν αντίθετο προς την προϊούσα μεταρροπή του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης σε μηχανισμό διακρίσεων και στιγματισμού των κοινωνικά κατώτερων στρωμάτων. Βασικό στόχο αποτελούσε η αναθέωση του συστήματος ποινών το οποίο έχει καθορισθεί από μια κοινωνική τάξη που βριθεί ανισοτήτων και αδικιών.⁶⁷ Η ηθική αξιολόγηση της υλαιότητας του δράστη τοποθετείται επίσης στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Κατά την εξατομίκευση της ποινής δεν πρέπει να ερευνώνται μόνο τα κίνητρα του δράστη και οι συνθήκες διάπραξης του εγκλήματος, αλλά επίσης το κοινωνικό πε-

ρομαντική πελοίθηση ότι κάποτε θα προσπεράσουμε τη βάρκα κολυμπώντας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Ε. Πασουκάνις, *Μαρξισμός και Δίκαιο*, Αθήνα 1977, σ. 184. Πρβλ. τα ακόλουθα: Αν ο χαρακτήρας της ισοτιμίας της ποινής κάτω από τη χονδροειδή, κτηνώδη, υλική αισθητή μορφή του της φυσικής ζημίας ή λύτρων, ακριβώς λόγω της σκληρότητας αυτής, αποκτά τη στοιχειώδη σημασία του, παραδεκτή απ' όλους, αντίθετα χάνει την προφανή αυτή σημασία κάτω από την αφηρημένη μορφή της στέρησης της ελευθερίας για ορισμένο διάστημα...». Στο ίδιο, σ. 183.
2. Έντονη συγκίνηση στην κοινή γνώμη προκάλεσαν επίσης αποφάσεις κατά την προδικασία στις περιπτώσεις του Γκιωνάκη (άρση προσωρινής κράτησης), Τόμπρα και Αθανασόπουλου (επιβολή προσωρινής κράτησης). Επίσης, η ανασταλτική δύναμη της έφεσης του Μελίστα.
3. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, *Γενική Θεωρία του Ποινικού Δικαίου*, II, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 193 επ. Τη διάσπαση της ενότητας της ποινής και την εφαρμογή διαφορετικών αρχών στα διαφορετικά σημεία της ποινικής διαδικασίας έχει υποστηρίξει και ο Η.Λ.Α. Hart. Βλ. *Punishment and responsibility*, Oxford University Press 1970, σ. 3 επ.
Και οι δύο θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η ποινή κατά την κατάγνωση της μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο ως ανταπόδοση για το κακό που προξένησε ο δράστης.
4. Βλ. Ν. Κουράκη, *Ποινική Καταστολή*, Αθήνα-Κομοτηνή 1985, σ. 39-41.
5. Πλην φυσικά των πράξεων που ουσιαστικά στρέφονται κατά της πολιτικής εξουσίας. Βλ. στο ίδιο, σ. 32 επ. Για το ζήτημα της συνδιαλλαγής δράστη και θύματος στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο, βλ. Μ.Ν. Μπακατσούλα, *Η συνδιαλλαγή (αίδεσις) και η αποτίμησης (ποινή) εις το αρχαίον ελληνικόν δίκαιον*, στο *Μνήμη - Ν. Χωραφά*, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκου, Αθήνα 1986, σ. 187-208.
6. Βλ. Ε. Bittner - A. Platt, *The right of the state to punish*, in (Eds) D.J. Gerber - P.D. McAnany, *Contemporary Punishment*, University of Notre Dame Press, USA, 1972.
7. Ο J. Bentham αναφερόμενος στον «εκφοβισμό μέσω του νόμου» γράφει: «Το κέρδος από το έγκλημα αποτελεί τη δύναμη η οποία ωθεί έναν άνθρωπο στην παρανομία, ο πόνος της τιμωρίας είναι η δύναμη που επιστρατεύεται για να τον συγκρατήσει από αυτό. Εάν ισχυρότερη από αυτές τις δυνάμεις είναι η πρώτη, το έγκλημα θα διαπραχθεί· εάν είναι η δεύτερη, το έγκλημα δεν θα διαπραχθεί». Βλ. *Principles of Penal Law*, Works I, London 1843, σ. 394.
8. Βλ. συνοπτικά τις απόψεις των Kant και Hegel, στο Ν.Κ. Ανδρουλάκη, *Ποινικό Δίκαιον - Γενικόν Μέρος (Α' - Τα Θεμέλια)*, Αθήνα-Κομοτηνή, χ.χ., σ. 29-30.

9. Βλ. Μ. Φουκώ, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα 1989.
10. Αναφέρει η σχετική νομοθεσία του 1834: «η παραχώρηση μερίδων γης μεγαλύτερων από δέκα εκτάρια σε ένα άτομο έχει αυτό το κακό: αν ο εργάτης κάλλιεργεί ο ίδιος με μόνη βοήθεια την οικογένειά του καταπονεύει τις δυνάμεις του και φέρει στην εργασία του εργοδότη ένα σωμα εξαντλημένο από τον κόπο».
Βλ. G. Pearson, *Goths and Vandals - Crime in history*, in (Eds) G. Messinger - P. Bittner, *Criminology Review Yearbook*, V.1., USA 1979.
11. Βλ. W. Chambliss, *A sociological analysis of the law of vagrancy*, in (Eds) W.E. Carson - P. Wiles, *Crime and delinquency in Britain*, London 1971.
12. Βλ. D. Melossi, *Institutions of social control and capitalist organization of work*, in National Deviancy Conference / Conference of Socialist Economists, *Capitalism and the rule of law. From deviancy theory to Marxism*, London 1979.
Επίσης, J. Annette, *Bentham's fear of hobgoblins; law, political economy and social discipline*, in *Capitalism and the rule of law*.
13. Βλ. G. Rusche - O. Kirchheimer, *Punishment and social structure*, New York 1939.
Ο G. Tarde έχει παρατηρήσει ότι η ποινή προσέβλεπε πάντοτε αγαθά που είχαν τη μεγαλύτερη αξία σε κάθε εποχή, και κατά συνέπεια στην περίπτωση της καπιταλιστικής κοινωνίας την προσωπική ελευθερία του δράστη.
Ο Μανωλεδάκης συνδέει την εξέλιξη της ποινής με την κοινωνική δομή στους διαφορετικούς ιστορικούς, κοινωνικούς σχηματισμούς, βλ. ό.π. σ. 196.
Ο Patton θεωρεί ότι η εξέλιξη της σχέσης εγκλήματος και ποινής διαγράφει τον ίδιο κύκλο σε κάθε ιστορικό τύπο δικαίου, όπως ο ανθρώπινος οργανισμός μεγαλώνει, ωριμάζει και παρακαμάζει. Βλ. *A Text-book of Jurisprudence*, Oxford 1972.
14. Βλ. A.K. Bottomley, *Criminology in focus. Past trends and future prospects*, Oxford 1979, σ. 34 επ.
15. Στο ίδιο, σ. 42 επ.
16. Βλ. Σ. Αλεξιάδη, *Εγκληματολογία*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 95 επ., 256 επ.
17. Για τη σύγκριση σε σχέση με τη χρήση των δύο αυτών όρων, βλ. Κ. Δ. Σπινέλλη, *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή 1982, σ. 171 επ. Στο άρθρο χρησιμοποιούμε τον καθιερωμένο στην ελληνική βιβλιογραφία όρο «πρόληψη», εκτός από τις περιπτώσεις που αναφερόμαστε ειδικά στην εκφοβιστική αποτροπή.
18. Βλ. F.E. Zimring - G.J. Hawkins, *Deterrence: the legal threat in crime-control*, University of Chicago Press, 1973.
19. Βλ. Γ.-Α. Μαγκάκη, *Ποινικό Δίκαιο*, I, Αθήνα 1979, σ. 45 επ.
20. Βλ. Ν. Χωραφά, *Αι πνευματικά βάσεις του Ελληνικού Ποινικού Κώδικος*, Π.Χ., ΙΓ', σ. 529-548.
21. Βλ. Γ. Πανούση, *Σωφρονιστικός Κώδικς*, Αθήνα 1981.
22. Βασικοί εκπρόσωποι αυτού του νέου «παραδείγματος» στην εγκληματολογία θεωρούνται οι H. Becker και E. Lemert.

Βλ. D. Downes - P. Rock, *Understanding deviance. A guide to the sociology of crime and rule-breaking*, Oxford 1982, σ. 141-162.

Για τις συγχύσεις σχετικά με τις θέσεις του νέου ρεύματος και τους θεωρητικούς που εντάσσονται σ' αυτό, βλ. K. Plummer, *Misunderstanding labelling perspectives*, στο (Eds) D. Downes - P. Rock, *Deviant interpretations. Problems in criminological theory*, Oxford 1979, σ. 85-121.

23. Βλ. P. Wiles, *Criminal statistics and sociological explanations of crime*, in W.G. Carson - P. Wiles (Eds), *Crime and delinquency in Britain. Sociological readings*, London 1971, σ. 174-192.

24. Βλ. I. Taylor - P. Walton - J. Young (Eds), *Critical Criminology*, London, 1975.

25. Βλ. J. Andenaes, *Punishment and Deterrence*, University of Michigan 1974.

Για την εκτεταμένη παρουσίαση αυτής της αντίληψης περί ποινής, βλ. Κ.Δ. Σπινέλλη, *Γενική πρόληψη*, ό.π.

26. Βλ. A. von Hirsch, *Past or future crimes*, Manchester University Press 1985, σ. 7-9.

27. Βλ. στο ίδιο, σ. 12-15.

Επίσης, A. Rutherford, *Prisons and the*

- process of justice. Oxford University Press 1986, σ. 3-17.
28. Βλ. κριτική παρουσίαση στο J.R. Lilly – F.T. Cullen – R.A. Ball, *Criminological theory. Context and consequences*, σ. 194-202.
29. Βλ. B. Hudson, *Justice through punishment*, London 1987, σ. 48 επ.
30. Βλ. A. von Hirsch, *Doing Justice: the choice of punishments*, New York 1976.
31. Βλ. American Friends Service Committee, *Struggle for justice*, New York 1971.
Επίσης, R. Hood, *Tolerance and tariff: some reflections on fixing the time prisoners serve in custody*, in (Eds) J. Baldwin – K. Bottomley, *Criminal Justice – Selected readings*.
32. Βλ. W.C. Bailey – R.P. Lott, *Crime, punishment and personality: an examination of the deterrence question*, Journal of criminal law and criminology, V. 67 (1976).
33. Παραδείγματος χάριν, η πρόβλεψη ελαφρότερης ποινής για την απόπειρα, η συνεκτίμηση της συμπεριφοράς του δράστη και της επανόρθωσης της βλάβης που προκάλεσε, το θεωρητικά αμετάκλητο της ποινής κ.λπ. Η καθ. Silving έχει παρατηρήσει ότι: «το σύνολο του ποινικού μας δικαίου έχει συγκροτηθεί υπό την επιρροή μιας φιλοσοφίας η οποία συνειδητά αγνοεί τις συνέπειες των κυρώσεων, σαν να μην έχει σημασία τι συμβαίνει στον εγκληματία μετά την τελεσιδικία της ποινής». Βλ. *A new philosophy of criminal justice*, in Contemporary Punishment.
34. Βλ. A. K. Bottomley, *The «Justice Model» in America and Britain: development and analysis*, in (Eds) A.E. Bottoms – R.H. Preston, *The coming Penal crisis*, Scottish Academic Press 1980.
35. Βλ. Howard League for Penal Reform, *Making Amends: Criminals, Victims and Society*, 1977, σ. 14-15.
36. Βλ. σχετική βιβλιογραφία στο Λ. Μαργαρίτη – Ν. Παρασκευόπουλου, *Θεωρία της Ποινής*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 28-36.
37. Βλ. Σ. Αλεξιάδη, *Έκθεση παρατηρήσεων στο Σχέδιο Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων*, στο συλλογικό έργο *Ο Νέος Σωφρονιστικός Κώδικας*, Αθήνα 1988.
38. Βλ. *Προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος*, Αθήνα-Κομοτηνή 1983.
«Η μεταχείριση των κρατουμένων και ο σεβασμός της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας», *Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης*, τ. 5-6 (1986).
Έκθεση παρατηρήσεων, ό.π.
«Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων σε διάλογο», *Ποινικά Χρονικά*, τ. 7 (1989).
39. Βλ. Σ. Αλεξιάδη, *Η επικινδυνότητα του εγκληματία: ένα στοιχείο πλαστό*, στο *Μνήμη Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκου*, ό.π.
40. Βλ. απόψεις του για τη μετονομασία των καταστημάτων ανηλίκων σε Μονάδες Αγωγής Νέων σε Πρακτικά Σεμιναρίου, *Οι νεαροί παραβάτες απέναντι στην κοινωνία, τους θεσμούς, τους νόμους*, Θεσσαλονίκη 1986.
Επίσης, *Έκθεση παρατηρήσεων*, ό.π. σ. 103-106.
41. Βλ. Γ. Απ. Πανούση, *Η σωφρονιστική με-*
- ταρρύθμιση στην Ελλάδα*, Αθήνα-Κομοτηνή 1989.
42. Βλ. Ν. Κουράκη, *Ποινική Καταστολή*, ό.π., σ. 6 επ.
43. Βλ. Ν. Κουράκη, «Η ποινική καταστολή στο κατώφλι του 21ου αιώνα – Επτά προτάσεις για ένα εναλλακτικό είδος ποινής», *Έγκλημα και Κοινωνία*, τ. 3 (1987).
44. Βλ. Κ.Δ. Σπινέλλη – Α. Τρωιάνου, *Δίκαιο Ανηλίκων. Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, όπου υποστηρίζεται ο συγκεκρισμός του «πρότυπου προνοίας» με το «πρότυπο δικαιοσύνης».
Επίσης, Κ. Σπινέλλη, «Παρατηρήσεις στο δίκαιο ανηλίκων με αφορμή την απόφαση 14/87 Τρ. Εφετείου Ανηλίκων», *Ποινικά Χρονικά*, τ. 4 (1989).
45. Βλ. Α. Γιωτοπούλου-Μαργακοπούλου, *Η επιμέτρηση της ποινής από την εγκληματολογική άποψη*, σε Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, Αθήνα 1985.
46. Βλ. *Θεωρία της Ποινής*, ό.π. Αποδίδεται πάντως κάποια μεγαλύτερη έμφαση στη γενική πρόληψη.
47. Βλ. Ν. Παρασκευόπουλου, «Η ελαχιστοποίηση του "δεινού" ως σκοπός της ποινής» στην *Ελληνογερμανική Συνάντηση Ποινικού Δικαίου*, Κομοτηνή 1989.
48. Βλ. Β.Ι. Παππά, *Το ποινικό πρόβλημα*, Αθήνα 1986.
49. Βλ. Η. Δασκαλάκη (υπεύθυνος), *Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, Αθήνα 1983, σ. 350 επ.
50. Βλ. Η. Δασκαλάκη, «Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλάκισης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, άνοιξη 1988.
51. Βλ. Ε. Λαμπροπούλου, «Οι λειτουργίες του θεσμού της φυλάκισης», *Έγκλημα και Κοινωνία*, τ. 3 (1987).
52. Βλ. Ν. Κουλούρη, *Το σωφρονιστικό πρόβλημα στην Ελλάδα και ο Κώδικας βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων: ουσιαστική πρόταση για την επίλυση του προβλήματος ή συνεισφορά στη διαιώνισή του;* Θεσσαλονίκη 1989 (διπλωματική εργασία).
53. Βλ. S. Cohen, *Visions of Social Control*, Cambridge, 1985.
54. Βλ. A. von Hirsch, *Past or future crimes*, ό.π. σ. 12.
- 54α. Βλ. S. Walker, *Sense and nonsense about crime*, University of Nebraska 1985, 1989, σ. 11 επ.
55. Βλ. S. Cohen, ό.π.
56. Βλ. B. Hudson, ό.π., σ. 59 επ.
57. Βλ. S. Cohen, ό.π., σ. 137.
58. Βλ. I. Taylor, «Against crime and for socialism», *Crime and Social Justice*, V. 18 (1982).
59. Βλ. B. Hudson, ό.π., σ. 170 επ.
60. Στο ίδιο, σ. 176 επ.
61. Βλ. R. Quinney, *Class, state and crime*, New York 1977, 1980, σ. 23.
62. Βλ. P. Carlen, «On rights and powers: some notes on penal politics», in (Eds) D. Garland – P. Young, *The power to punish*, 1983, 1989.
63. Βλ. Δ. Δημούλη, «Από τη διγαμία στην αναπαράγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου. Η ποινική καταστολή στο αστικό κράτος», *Θέσεις*, τ. 29 (1989).
64. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Bishop: «Μπορεί επομένως να λεχθεί ότι η απόρριψη της αναμορφωτικής ιδεολογίας οδήγησε σε μια τιμότερη παραδοχή του γεγονότος ότι η βάση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης είναι η επιβολή κυρώσεων για τιμωρητέες πράξεις παρά η παροχή υποχρεωτικής θεραπείας για δυσλειτουργίες του χαρακτήρα». Βλ. N. Bishop, «Nordic criticism of treatment ideologies», in (Eds) L. Radzinowich – M. Wolfgang, *Crime and Justice*, V. III, USA, 1971, 1977.
65. Βλ. *Struggle for Justice*, ό.π. σ. 16.
66. Βλ. N. Christie, «Conflicts as property», *British Journal of Criminology*, V. 17 (1977).
67. Βλ. R. Hood, *Tolerance and the Tariff*, ό.π.
68. Βλ. K. Bottomley, *Criminology in focus*, ό.π., σ. 149 επ.
69. Στο ίδιο, σ. 154 επ.
70. Βλ. D.J. Black, *The behavior of law*, London 1976.